

**ЯНГИ ВА ИСТИҚБОЛЛИ ҒЎЗА НАВЛАРИНИНГ
САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ ТУПРОҚ-ИҚЛИМ ШАРОИТИДА
ЭКОЛОГИК НАВ СИНОВИ**

Лаборатория мудири: к/х.ф.ф.д., к.и.х.: З.Т.Болқиев

Пахта селекцияси уруғчилиги ва етиштириш агротехникалари
илмий тадқиқот институти, Самарқанд илмий тажриба станцияси.

Магистр: А.Қ.Атакулов

Самарқанл агроинновациялар ва тадқиқотлар институти.

Аннотация: Мазкур илмий ишда Самарқанд вилояти тупроқ-иқлим шароитида етиштириш учун мос бўлган янги ва истиқболли ғўза навларини аниқлаш масадида экологик нав синов натижалари акс эттирилган. Тадқиқотда маҳаллий ва хорижий селекция асосида яратилган ғўза навларининг агробиологик белгилари ҳамда ташқи муҳит омилларига чидамлилиги бўйича таҳлил натижалари келтирилган.

Калит сўзлар: ғўза навлари, экологик нав синов, селекция, агробиологик белги, интенсив технология, истиқболли навлар

Аннотация: В данном научном исследовании представлены результаты экологического сортоиспытания с целью выявления новых и перспективных сортов хлопчатника, адаптированных к почвенно-климатическим условиям Самаркандской области. В работе приведён анализ агробиологических признаков сортов хлопчатника, созданных на основе как отечественной, так и зарубежной селекции, а также их устойчивости к внешним экологическим факторам.

Ключевые слова: сорта хлопчатника, экологическое сортоиспытание, селекция, агробиологические признаки, интенсивная технология, перспективные сорта.

Abstract: This scientific study presents the results of ecological variety trials aimed at identifying new and promising cotton varieties suitable for

cultivation under the soil and climatic conditions of the Samarkand region. The research includes an analysis of the agrobiological traits of cotton varieties developed through both local and foreign breeding programs, as well as their tolerance to external environmental factors.

Keywords: *cotton varieties, ecological variety testing, plant breeding, agrobiological traits, intensive technology, promising varieties.*

Кириш: Ўзбекистон республикаси қишлоқ хўжалигида пахтачилик етакчи тармоқлардан бири бўлиб, мамлакат иқтисодий барқарорлиги ва экспорт салоҳиятини таъминлашда муҳим ўрин эгаллайди. Ғўза етиштириш ҳажмини барқарор сақлаш, маҳсулот сифатини яхшилаш ва рақобатбардош навларни яратиш бугунги кундаги долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Айниқса, ҳар бир ҳудуднинг тупроқ иқлим шароитига мос, ҳосилдор ва касалликларга чидамли ғўза навларини танлаш ва оммалаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Муаллифлар томонидан республика бўйлаб экологик нав синови ўтказиш мезонларини баён этишган. Навларнинг ҳосилдорлиги, тола сифати ва барқарорлик кўрсаткичлари асосида селекцияда саралаш мезонлари келтирилган [1].

Тадқиқот натижалари ва уларнинг таҳлили: Республикамизда шу мақсадда пахтачилик соҳасида кўпгина селекционер олимларимиз томонидан яратилган янги серҳосил, эртапишар, тола чиқими ва сифати саноат талабларига жавоб бера оладиган ғўза навлари районлаштирилиб экилиб келинмоқда. Ушбу ғўза навларини қай бири вилоят тупроқ-иқлим шароитига мос келади, ҳосилдорлиги, тола чиқими ва сифати юқори бўлади ҳамда тезпишарлигини ўрганиш мақсадида “Омад” ғўза нави андоза нав сифатида, С-65-65, ЎзПИТИ-2601, ЎзПИТИ-202, С-82-86, Хоразм-127, Хоразм-150, Бухоро-110, Адолат, ЎзРИТИ-1602, Зарафшон ва С-278 ғўза навлари тадқиқот объекти сифатида олинди.

Рўзиматов Н.Н. томонидан Самарқанд, Навоий, Бухоро каби вилоятларда янги ғўза навларини синовдан ўтказиш орқали уларнинг биологик потенциали, вегетация даври ва тола сифатини баён этган [2].

Ѓўза навларини ўсув даври давомида ҳар ойнинг биринчи кунида яъни 1-июн, 1-июл ва 1-август саналарида фенологик кузатувлар олиб борилди. Ушбу фенологик кузатувлар натижасида ўсимликларнинг ўсиши-ривожланиши, гуллаши ва ҳосилга кириши каби кўрсаткичлари кузатиб борилди.

Олинган натижаларга кўра ўсимлик бўйи ўртача июн, июл ва август ойларида мос равишда 20,7 см, 53,4 см ва 71,3 см гачани ташкил этганлиги кузатувлар натижасида аниқланди. (1-жадвал).

1-жадвал

Районлашган ҳамда истиқболли ғўза навларининг ўсиши ва ривожланиши (Самарқанд-2025 й) й.

№	Ѓўза навлари	Чин барг сони,	Ўсимлик бўйи, см		Ҳосил шохи, дона		Тугу нча сони, дона	Кўсак лар сони, дона
		01.Июн	01.Июн	01.Июл	01.Июл	01.Авг	01.Авг	01.Авг
1	Омад (андоза)	3,2	11,3	42,2	5,2	11,6	5,2	6,1
2	С-65-65	2,4	19,1	42,5	6,1	12	7,1	6,8
3	ЎзПТИ-2601	3,1	17,2	48,7	6,4	12	6,6	6,5
4	ЎзПТИ-202	3,4	15,4	48,1	7,1	11,9	5,7	6,4
5	С-82-86	4,7	17,7	53,2	8,3	11,3	6,6	6,7
6	Хоразм-127	5,1	18,1	47,6	6,2	11,7	5,5	6,5
7	Хоразм-150	2,7	20,1	50,2	8,1	12,8	7,5	7,7

8	Бухоро-10	4,2	20,6	46,4	7,4	12,6	7,4	8,2
9	Адолат	4,3	17,8	48,9	5,6	11,6	6,1	5,6
10	ЎзПИТИ-1602	3,2	18,9	51,2	8,1	12,2	5,7	6,4
11	Зарафшон	5,2	20,7	53,4	8,5	12,9	7,7	8,4
12	С-278	5,3	20,8	53,3	8,4	12,8	7,6	8,3
Энг баланд кўрсаткич		5,2	20,7	53,4	8,5	12,9	7,7	8,4
Ўртача кўрсаткич		3,8	17,9	48,4	7,0	12,1	6,5	6,8
Энг паст кўрсаткич		2,4	11,3	42,2	5,2	11,3	5,2	5,6

Маълумотларга кўра, ғўза навларининг ҳарорат, намлик, шўрлик, кам сув таъминотида чидамлилиқ бўйича селекцион йўл билан саралаш услублари таҳлил қилинган[3].

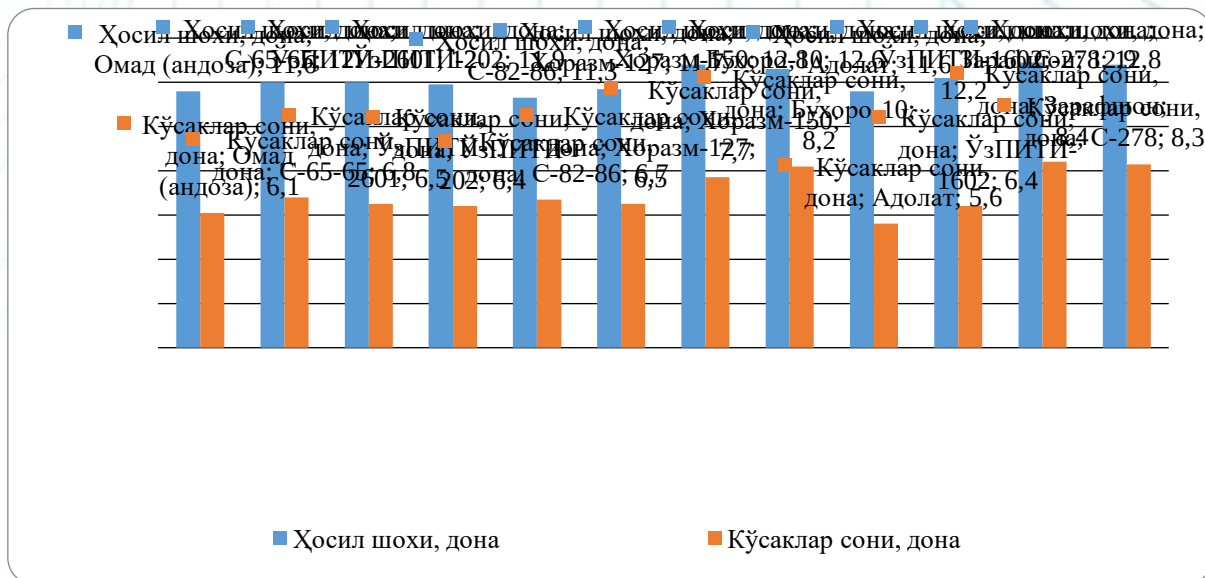
Ғўза навларида ҳосил элементларининг шаклланиб бориши таҳлил қилинганда 1-август санасида қайтариқлар бўйича ўртача ҳосил шохлари сони 11,3-12,9 тагача, тугунча 5,2-7,7 тагача ва кўсақлар сони эса 5,6-8,4 тагача бўлганлиги таҳлиллар натижасида аниқланди.

Андоза “Омад” ғўза навида ҳосил шохи 11,6 та, тугунча 5,2 та ва кўсақлар сони эса 6,1 тани ташкил қилганлиги аниқланди.

Ғаниев Ш.Т тадқиқотларида яратилган генофонд асосида навларни маълум вилоятлар шароитига мослаштириш. Самарқанд вилояти учун мос келадиган — Бухоро-6, Зарафшон-102, С-6524, Андижон-36 каби навлар бўйича маълумотлар келтирилган [5].

Бир қатор олимлар томонидан адаптив селекция ва генотип × муҳит ($G \times E$) ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда танлаш ишлари натижасида. Самарқанд вилоятида ўтказилган синов натижалари мисолида келтирилган [4].

1-август санасигача ўтказилган фенологик кузатув натижаларига кўра, андоза “Омад” навидан ҳосил элементлари юқори бўлган С-65-65, ЎзПИТИ-2601, ЎзПИТИ-202, Хоразм-127, Хоразм-150, Бухоро-10, ЎзПИТИ-1602, Зарафшон ва С-278 навларида ҳосил шохлари сони 11,7-12,9 тагача, тугунчалар сони 5,5-7,7 тагача ва кўсақлар сони эса 6,4-8,4 тагача юқори бўлганлиги таҳлиллар натижасида аниқланди (1-расм).

Маълумотларга кўра, 3 йиллик экологик синов жараёнида ҳосилдорлик, тола сифати ва ҳосил барқарорлигини баҳолаш бўйича тадқиқот натижалари. Самарқанд вилоятида ўтказилган синов натижалари асосида келтирилган [6].

Хулоса: 1-август санасигача ўтказилган фенологик кузатувлар натижаларига кўра, “Омад” андоза нави нисбатан С-65-65, ЎзПИТИ-2601, ЎзПИТИ-202, Хоразм-127, Хоразм-150, Бухоро-10, ЎзПИТИ-1602, Зарафшон ва С-278 каби навлар ҳосил элементлари бўйича устунликка эга экани аниқланди. Ушбу навларда ҳосил шохлари сони 11,7–12,9 та, тугунчалар сони 5,5–7,7 та, кўсақлар сони эса 6,4–8,4 тагача бўлиб, бу уларнинг юқори репродуктив фаоллик ва селекцион қийматга эга эканини кўрсатади. Бу ҳолат, ушбу навларни Самарқанд вилояти шароитида истиқболли селекцион материал сифатида тавсия этиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Мамарасулов Т.Х. ва бошқ. Ўзбекистонда ғўза навларини экологик синовдан ўтказиш услублари, Тошкент, 2020.
2. Рўзиматов Н.Н. Ғўза селекциясида минтақавий экологик синовларнинг илмий асослари, Самарқанд, 2019.
3. Турсунов А.А. Ғўзада экологик барқарорликни шакллантириш селекцияси, Фарғона, 2021.
4. Хайитов И.А., Умаралиев А.Б. Адаптив селекция ва $G \times E$ таҳлили асосида ғўза навлари танлови, Навоий, 2022.
5. Ғаниев Ш.Т. Генофонд асосида локал навлар селекцияси: назария ва амалиёт, Тошкент, 2023.
6. Абдурахмонов Б.Ж. Ғўза навларини экологик синов асосида ишлаб чиқаришга тавсия қилиш селекцияси, Бухоро, 2020.